

Besættelsen og befrielsen – 40 år efter

Befrielsesjubilæets publikationer

Af Peter Bondesen

Markeringen af 40-året for Danmarks befrielse d. 5. maj 1945 har som venteligt fremkaldt en lang række publikationer. I lighed med, hvad der skete ved 25-året for denne begivenhed, har organisationer og institutioner ladet udarbejde undersøgelser og beskrivelser af netop de dele af besættelsestidens historie, der havde berøring med deres område. Da der tegner sig nogle tendenser i denne nye besættelsestidslitteratur og da adskillige af publikationerne især p.g.a. deres beskedne omfang næppe ville være blevet anmeldt enkeltvis, er det blevet anset for at være mest hensigtsmæssigt at samle anmeldelserne i en artikel.

Tematisk har en række veldefinerede emner ligget fast for besættelsestidens historieskrivning tilbage til tiden lige efter befrielsen. Beskrivelserne har især i den lokalhistoriske litteratur i høj grad kredset om det illegale arbejde i snæver forstand således sabotager, våbenedkastninger og bladvirksomhed. Beskrivelserne har været knyttet snævert sammen med de personer, der med livet som indsats deltog i illegal virksomhed, og især de personer, der betalte så dyrt for deres engagement.

I den nye besættelsestidslitteratur kan der iagttages en stigende interesse for at udvide de temaer, der tilsammen udgør besættelsestidshistorien. Tydeligst viser denne bestræbelse sig, når det gælder dagliglivshistorien. Denne nyvakte interesse har vistnok sammenhæng med 70-ernes debat om ressourcекnaphed, og en tidligere mangelsituation kunne bruges som en illustrerende parallel. Et andet nyt tema er den mere sociologiske

opfattelse af de illegales situation. Fra skønlitteraturen kendes talrige eksempler på de personlige omkostninger, som den enkelte havde p.g.a. sin illegalitet. Man er begyndt at gå ned på modstandsgruppeniveau og dér undersøge, hvordan den enkeltes forhold til omverdenen forandredes, når man blev illegal. Sammenlignet med tidligere behandlinger af perioden kan der iagttages en mere neutral, afheroriseret vurdering af de illegale. I Grenå-bogen, altså en publikation udarbejdet og udgivet af tidligere modstandsfolk, hedder det således i forordet: »Der er ikke tilstræbt nogen heltedyrkelse, men en nøjagtig beskrivelse af kendsgerningerne«. Den mere realistiske beskrivelse kan også ses, når besættelsesmagten behandles. Endelig er interessen for perioden også blevet udvidet til at gælde årene før og efter krigen. Især har retsopgør og flygtninge markeret sig i litteraturen.

Disse forskydninger afspejler sig også i et ændret billedvalg i publikationerne. Tidligere var illustrationerne næsten udelukkende præget af gengivelser af voldsomme begivenheder f.eks. sabotager, og portrættet af den faldne frihedskæmper var en selvfølgelig bestanddel. I de nyere publikationer er billeder af dagliglivsforhold, modstandsfolk i aktion efter d. 5. maj, værnemagtssoldater og tyske anlæg gledet ind i stedet for portrætterne.

Det er karakteristisk for de fleste af de publikationer, der skal omtales i det følgende, at de er blevet til under tidspres. Regeringens opfordring til at markere 40-året fremkom i efteråret 1984, og en publikation med et bredt, lødigt indhold og udstyr skal utvivlsomt have en længere tilblivelsestid end det

---

Peter Bondesen, f. 1946, cand.mag., arkivar ved Randers lokalhistoriske arkiv, fmd. for Randers Amts historiske Samfund og lokalhistorisk konsulent for SLF-Vest.

ca. halve år, der kunne blive tale om. I flere tilfælde var publikationerne da også på vej uden direkte sammenhæng med denne opfordring, men andre steder måtte man enten ile med indsamling og sammenskrivning eller måske finde ældre, bearbejdede tekster frem til lejligheden.

I den følgende oversigt har det ikke været muligt at inddrage alle jubilæumsårets publikationer. Det har ikke været overkommeligt at skaffe samtlige udgivelser til anmeldelse, og flere bøger er endnu ikke udkommet. Intet tyder dog på, at hovedindtrykket af de genrer, der aftegner sig i de gennemgåede publikationer, væsentligt ville ændres, hvis man f.eks. ventede et halvt år med en opgørelse.

Groft taget kan man inddele materialet i tre niveauer: *Den egentlige undersøgelse*, der behandler sit emne med en original kildebehandling og som placerer temaet årsagsforklaret i den nationale og måske internationale sammenhæng. *Fremstillinger*, der væsentligst bygger på tidligere beskrivelser og lettilgængelige kilder. Fremstillingerne beskriver ofte sit emne i den bredere sammenhæng. Endelig er der den *episodiske fremstilling*, der med udgangspunkt i en enkelt deltager eller en mindre gruppes erindringer fortæller en eller flere ofte helt løsrevne episoder. Det forekommer mig, at den episodiske fremstilling kvantitativt træder tydeligere frem i besættelsestidslitteraturen sammenlignet med den øvrige lokalhistoriske litteratur.

Hjælpemidler

Det kgl. Bibliotek har produceret en nyttig bibliografi omhandlende historieskrivningen om modstandsbevægelsen 1945–84. En god indholdsfortegnelse gør det let at finde frem til det man søger. Problemet med benyttelsen ligger i, at man principielt har undgået biplaceringer. Det har især ramt titlerne under »modstanden i de enkelte lokaliteter«, hvor man fortrinsvis har placeret dem under sagligt emne. Det betyder f.eks., at man alene finder litteraturen om Hvidstengruppen under »våbenedkastninger« og ikke under »Jylland«. Med det overskuelige antal ind-

førsler burde dette problem dog kunne løses, når man arbejder lidt med bogen.

Bibliotekscentralen har benyttet lejligheden til at udskifte førstebibliotekar Alf. Tidjes bogliste, der første gang udkom i 1961, med Claus Brylds oversigt over periodens historieskrivning. Tematikken er moderniseret f.eks. med litteratur om retsopgøret. Den lokalhistoriske litteratur er imidlertid udgået, og det må bestemt anbefales, at denne genre medtages i næste udgave. Dette ikke mindst fordi der, som det vil fremgå, er udkommet så megen ny litteratur om netop det emne.

Undersøgelser

Med det forholdsvis korte varsel, der var fra opfordringen udgik til jubilæumsdagen, kan det ikke undre, at der kun er udkommet få egentlige undersøgelser. Udgivelserne repræsenterer da også studier, der enten alligevel var udkommet, eller som blev fundet frem til lejligheden.

En løfterig bog er den unge amatørhistoriker Lars Peter Sørensens »Distrikt 14«. Her fremlægges en beskrivelse og vurdering af våbenedkastningerne i Distrikt Silkeborg fra 28.9.1944 til 23.4.1945. De enkelte modtagegrupper beskrives fra etablering til opløsning. Forfatteren viser, hvordan interne spændinger mellem modtagegrupperne (Toldstrup-folk) og byledelse (Bennikes folk) lokalt kunne give sig udtryk. Bogen er fint problematiseret både om gruppernes vel gennemførte aktioner men i lige så høj grad om fiaskoerne. Den bygger på interviews og studier i besættelsestidens arkiver på Rigsarkivet.

Bent Bågeøe Anthonisen har med »Hanstholm-fæstningen« videreført sine undersøgelser af de tyske befæstninger ved Vestkysten. Hanstholmbogen er et godt eksempel på den mere realistiske opfattelse af værnemagts aktiviteter. Fæstningens opførelse beskrives, og der henvises til paralleler til den i andre besatte lande. Besættelsesmagten blev efterhånden selv klar over anlæggets betydelige mangler i relation til formålet, der var at medvirke til lukning af Skagerak for allieret trafik. De velvalgte illustrationer og et over-

sigtskort gør bogen til en velegnet fører gennem anlæggene på Hanstholm.

Peter W. Høymark har med bogen »Modstandsbevægelse og modbevægelse« (Årsskrift for Frihedsmuseets Venner 1985) undersøgt de politiske spændinger mellem partierne og modstandsbevægelsen i befrielsessommeren. Ikke mindst på grundlag af gennemgang af en række udvalgte dagblade vises det, hvorledes det etablerede politiske system kunne inddæmme og besejre en politisk uerfaren modstandsbevægelse. Hermed har et af de forhold, der skabte betydelig frustration blandt tidligere modstandsfolk, fået en første seriøs behandling.

Rigsarkivets jubilæumspublikation indeholder tre bidrag af meget forskellig karakter. Johan Hvidtfeldts artikel »Fra kapitulationsdagene 1945« bygger på indgående studier især i tyske arkiver. Som historiker var forfatteren knyttet til Den Parlamentariske Kommission. I den forbindelse indsamlede han talrige arkivkopier med relation til danske forhold i de af de allierede tropper beslaglagte tyske arkiver. Artiklen er skrevet med henblik på publicering i festskriftet »Hilsen til Hæstrup« (1969). Den afspejler tydeligt sin tid, og det er væsentligt at notere sig, at den dengang af forfatteren blev trukket tilbage ikke mindst, fordi han ikke kunne nå at indarbejde nyfundet kildemateriale. Artiklens særlige karakter er iøvrigt behandlet af Palle Roslyng-Jensen i dagbladet »Politiken« 28.4. 1985. Dorrit Andersen har i en afsluttende artikel karakteriseret Johan Hvidtfeldt som forsker og har her placeret kapitulationsartiklen i forfatterskabet. Udgivelsens andet hovedstykke er en delvis publicering af den bevarede del af »Wehrmachtbefehlshaber Dänemark« krigsdagbog. Dagbogen blev afleveret til Rigsarkivet i 1971 sammen med en del af Efterretningstjenestens arkiv. Dagbogen består af daglige notiser om beslutninger og hændelser i hovedkvarteret i Silkeborg. Det er en central kilde redigeret af Erik Gøbel. Udgiveren har ikke ønsket at oversætte den undertiden vanskeligt tilgængelige tekst. Det hævdes, at det ville have taget duften af det tyske kommandosprogs særlige stil. Man havde dog meget gerne set en komplet udgave

af krigsdagbogen behørigt oversat og med de helt nødvendige registre og især et stedregister. Illustrationerne er desværre tit gengivet efter rastede fotografier, og der er tale om ofte sete billeder.

Den danske Brigade i Sverige har fået to publikationer. Brigadeforeningen har udgivet oberstløjtnant K.V. Nielsens gode undersøgelse af brigadens tilblivelse især på baggrund af den svenske regerings skiftende holdninger til en bevæbnet, uniformeret enhed fra et besat naboland. Undersøgelsen afspejler klart de frustrationer, som prægede brigaderne både i Sverige og efter hjemkomsten uden kamp.

Ole Degn Nissens studie over brigadens feltpolitidetachment er udgivet af det nye Politihistorisk Selskab. Detachmentet blev oprettet med henblik på den politimæssige efterforskning blandt det tyske personel efter befrielsen. Man foretrak, at en dansk militær enhed udførte denne opgave frem for engelsk militærpoliti. Enheden var fortrinsvis sammensat af politibetjente. Med denne undersøgelse løses en mindre gåde for os, der ikke helt havde forstået, hvorfor brigadefolk lige efter befrielsen dukker op to og to i en række provinsbyer.

Fremstillinger

Med artiklen »Flygtningeårene og det svenske fristed« i »40 år efter – en hilsen fra Danmark til Sverige 1945–1985« har besættelsestidshistorikeren Jørgen Hæstrup fremlagt en kort, værdifuld vurdering af de dansk-svenske flygtningeruters etablering og funktion. De tysk-jødiske emigranternes improviserede og vanskelige flugt i besættelsens første år, som forfatteren tidligere så indfølelse har beskrevet i bogen »Dengang i Danmark« (1982), sammenlignes rammende med situationen efter oktober 1943. Modtagerlandets situation og den tvungne illegalisering af dele af det svenske samfund, der måtte til for at opretholde flugtruterne, understreges.

Heftet »Esbjerg og 2. Verdenskrig« udgivet af byens arkiv og museum er en kort, saglig redegørelse for byens særlig forhold. Den lever op til kravet om, at lokalhistorien kun kan

fungere med et godt kendskab til den almindelige udvikling. Heftet omtaler byens placering i løbet af krigen, det illegale arbejde, det offentlige liv og dagliglivshistorien.

Silkeborg har fået tre bemærkelsesværdige publikationer, hvoraf den ene allerede er beskrevet. Den tidligere leder af byens lokalhistoriske arkiv, nu lokal forlagsmand Jan Horskjær har skrevet den meget smukke bog »Silkeborg 1940–45«. Bogen er et signalement af byen og tiden. På grundlag af især de lokale aviser fortælles om stort og småt i det offentlige liv og i dagliglivet, sådan som man kunne se det i provinsbyerne landet over. Bogen er kronologisk opbygget og fortælleglæden kan bedst sammenlignes med et af forbillederne, Erik Kjærsgaards meget læste besættelsestidsbøger. Bogens styrke er de godt valgte og smukt reproducerede fotos. Som arkivmand har han haft et førstehåndskendskab til denne guldgrube. Situationsbilleder og dokumentariske optagelser fra bygninger og f.eks. sabotager i fornemme beskæringer dominerer. Bogens ærinde er ikke det problematiserende men det fortællende. Der er udarbejdet et diasshow i tilknytning til bogen.

På Midtjysk Forlag har Jan Horskjær gendgivet en bog fra 1945 om de illegale i Midtjylland og givet den en flot, ny billedredaktion. Tekstindholdet er i overensstemmelse med, hvad en interesseret offentlighed måtte forvente i befrielsessommeren, når der skulle berettes om det illegale arbejde på deres egn. Denne genres karakter træder tydeligt frem, når en moderne undersøgelse sætter ind. Her er det nok at sammenholde Silkeborgafsnittets nedkastningsberetning s. 55–57 med Lars Peter Sørensens bog. De unøjagtige eller helt manglende tidsangivelser, heltedyrkelsen og den konfliktundvigende tendens i beskrivelsen af modstandsbevægelsen markerer sig tydeligt. Billedernes flertal er som venteligt fra perioden efter d. 5. maj 1945 og ellers viser de især motiver, der alligevel ikke kunne skjules.

Pseudonymet LUKAS har med bogen »Aktive Modstandsfolk« skrevet et vigtigt stykke Randers-lokalhistorie. Bogen er blevet til i et vellykket samarbejde mellem de overlevende fra byens mest aktive sabotagegruppe og historikeren Jørgen Würtz Sørensen.

Gruppen havde tidligt samlet et betydeligt materiale om virksomheden under krigen. JWS's navn nævnes ikke et eneste sted i bogen, men hans indsats ved tilblivelsen var andet end »ghostwriterens«. Det viste han ved sin glimrende forelæsning om arbejdet på SLF's temadag d. 20.4.1985 om besættelsestidens lokalhistorie. Hans hensigt har været sammen med gruppens medlemmer at få virksomheden placeret i en samfundsmæssig kontekst. Hvilket hav var det, fisken svømmede i? Hvilke omkostninger havde det illegale virke for de deltagende og de deltagendes pårørende? Med disse spørgsmål bevæger han sig frem mod den grænse, der går mellem det, historikeren beskæftiger sig med og det, en skønlitterær forfatter véd at skrive om. Illustrationerne er fortrinsvis portrætter af gruppens medlemmer og situationsbilleder fra de aktioner, som gruppen var involveret i. Bogens betydning til trods er den desværre tilrettelagt og trykt for primitivt.

»Modstandsbevægelsen i Grenaa« er en længe forberedt beskrivelse af det illegale arbejde i byen. Dele af bogen bygger på artikler, der tidligere har været publiceret i årbogen »Grenå før og nu«. Bogen er skrevet og redigeret af tidligere modstandsfolk, men dette forhold er bevidst og dygtigt nedtonet. Da der er tale om et samleværk kan det ikke undgås, at der forekommer gentagelser. Grenås rolle som knudepunkt for Sverigeruterne er velbelyst. Der har dog været vanskeligheder med at sammenholde de lokale forhold med den nationale udvikling. Beretningen om pastor Vilh. Krarup og hans møde med Frode Jacobsen kunne med fordel have været kædet sammen med Steen M. Andersens undersøgelser af »Ringene«. Der er i virkeligheden tale om et smukt eksempel på denne organisations studieringes udvikling fra national eftertanke til aktiv illegalitet. Illustrationerne er velvalgte og godt reproducerede.

Med Verner Jensens »Frederikshavn under besættelsen – set med en deltagers øjne« nærmer man sig til den mere personligt prægede og episodiske beskrivelse. Forfatterens kendskab til forholdene i byen indtil flugten til Sverige er godt grundfæstet. Bogen beskriver

levende de forskellige grene af det illegale arbejde således bladvirksomhed, sabotage og ikke mindst efterretningsvirksomhed mod tyske installationer og transportere. Verner Jensen har tidligere skrevet bogen »En stump livline« om Sverigestransporterne fra Frederikshavn. Til bogens værdier hører en realistisk og indfølelsefuld vurdering af provinsbylivet, hvor alle kendte alle. Det var en ganske anden baggrund for det illegale arbejde end f.eks. storbylivet.

Hverdagslivet under besættelsen har, som før anført, tiltrukket sig stigende interesse. Studiet af emnet var grundlaget for et »folkeforskningsprojekt« på Lolland-Falsters Stiftsmuseum ledet af Else Marie Boyhus 1975–76. Emnet blev igen taget op på museet i jubilæumsåret. Et uprætentiøst hefte med gengivelse af en række beretninger om hverdagslivet, billeder af genstande fra tiden og annoncer giver et smukt indtryk af denne indsamling. Beretninger og genstande er indsamlet efter etnologiske principper, og uddragene er af umiddelbar medrivende sprogligt indhold. Det er en af de velkendte pointer, at mangelsituationen tog sig meget forskellig ud i by og på land.

Undervisningsheftet »Hverdagen i Nordjylland under besættelsen« bygger i modsætning til Mariboheftet næsten udelukkende på avisuddrag. Derved når man sjældent ned under den dengang officielt accepterede overflade. Fotografimaterialet viser livet i den store provinsby, og man spørger sig om ikke der er andre fotos fra denne periode end billederne på arkivet i Ålborg? Heftet når aldrig frem til det egentlige lokalhistoriske spørgsmål: Hvad var typisk og hvad var specielt for forholdene netop i dette område.

Steen M. Andersen og Ebbe Kühle har med deres hefte »Når Danmark atter er frit« leveret et forfriskende bidrag til periodens holdningshistorie. Med udgangspunkt i Frihedsrådets erklæring fra 1943 beskrives brudflader mellem de etablerede politiske partier og modstandsbevægelsen. Hensigten har været at tage kritisk stilling til myten om det altomfattende nationale sammenhold under besættelsen. Derved knytter det beskedne hefte an til en række af de moderne undersøgelser

af perioden bl.a. Steen M. Andersens egen afhandling om modstandsorganisationen »Ring«.

Alan Hjorth Rasmussens bog om nordjyske fiskeres illegale indsats bygger på interviews og arkivstudier i det engelske og danske rigsarkiv. I sin struktur ligger bogen et sted mellem de egentlige fremstillinger og de episodiske publikationer. Emnet er af betydelig interesse, og der fremlægges en række nye detailoplysninger. Det har voldt problemer med at relatere begivenhederne på havet til besættelsestidshistorien i almindelighed, og dispositionen er ikke fast. Bogens typografiske udførelse er utilfredsstillende.

Episodiske fremstillinger

Den personlige beretning f.eks. i form af brevudgaver har siden befrielsen været en kendt genre i besættelsestidslitteraturen. Den personlige indsats og risiko var et altoverskygende forhold for mange deltagere, og tidens særlige betingelser er i vid udstrækning blevet formidlet gennem enkeltpersoners udsagn. Genren er forholdsvis enkel at overtage, og mange af de nye publikationer bygger på dette forbillede. På tilsvarende måde forelå der allerede i 1945 et paradigme for den lokale besættelsesmonografi.

Knud Lundbergs hefte om Odsherred illustrerer smukt den episodiske fremstillings karakter. Den bygger fortrinsvis på egne erindringer. I forordet hedder det næsten som et program: »I denne beretning om modstandsbevægelsen i Odsherred er der, som i alle andre tilfælde i den øvrige del af landet, det særkende, at »historien« ikke hænger sammen, men består af småberetninger. Og det er naturligt, da de enkelte modstandsgrupper ikke kendte hinandens tilstedeværelse«.

Titlen »Typer og Tryk« henviser dobbelttydigt til det illegale bladarbejde, som typografer hurtigt kom ind i via deres fag. Bogen bygger på bearbejdede beretninger om det antifascistiske arbejde blandt typografer siden 1933. Beretningerne er fortrinsvis fra hovedstaden, men også Aarhus er repræsenteret. Beretningerne er uden egentlig sammen-

hæng, men de illustrerer meget godt det fysiske slæb med satsblyet og trykningen i natte-timerne. Som en rød tråd i bogen løber ud-giverforbundets interne politiske spændinger. DKP'ernes rolle får en fremtrædende place-ring, mens der kan iagttages en afventende holdning til socialdemokraternes indsats. Bogen er ikke så let at finde rundt i. En indholdsfortegnelse havde været nyttig.

De »små« sjællandske publikationer fra Dragør, Ledøje-Smørum, Roskilde og Slangerup har tydelige lighedspunkter. Beskrivelserne knytter sig ikke mindst til hændelser omkring stedlige tyske anlæg og forlægninger. Dragørs og Ledøje-Smørums beliggenhed nær ved henholdsvis Værløse og Kastrup flyvepladser gav en direkte berøring med besættelsesmagten. Ellers beskrives det illegale arbejde kort i form af bladvirksomhed, sabotage, våbenmodtagelser og etablering af ventegrupper. Nogen vurdering af områdernes særlige forhold får man ikke, selvom det f.eks. kunne have været nyttigt at få meddelt en vurdering af hovedstadens nærhed i relation til det illegale arbejde.

Næstved kommune og Storstrøms Amts museer (uden Næstved) har udgivet oversigter i slægt med den ovenfor beskrevne række. Museet i Maribo har udgivet en besættelsestidens slangordbog. Den forekommer nu at være temmelig østdansk i sit udvalg. Det kunne være interessant at få undersøgt emnet i resten af landet. Samme museum har udgivet et hefte om tyske og russiske flygtninge på Lolland-Falster. En række velvalgte avisuddrag er bundet sammen af Else-Marie Boyhus' kommentarer. Igen er det den historisk-etnologiske synsvinkel, der gør heftet læseværdigt.

Fyn har ikke givet mange publikationer. Dog har det meget producerende museum i Svendborg udgivet »en mindebog«. Heftet er vel det af de behandlede, der ligger tættest op til det omtalte paradigme for en lokale besættelsesmonografi fra befrielsessommeren.

Den jyske litteratur er mere varieret og forholdsvis talrigere end i det øvrige land. – »Kolding kæmper« er en samling beretninger fra medlemmer af Danmarks Kommunistiske Parti, som under krigen havde berøring med

Kolding. Det gælder således bl.a. Ib Nørlund og Villy Fuglsang. En række lokale kammerater beretter om illegalitet og tysk fangenskab. Rudolf Sørensens Stutthof-dagbog er af en ganske særlig karakter.

I Vejle har forlaget Humilitas udgivet tre hefter i serien Interviews fra besættelsen. De to hefter behandler politiets rolle i byen, mens det tredje angår byens første byleder. Hefterne bygger på ca. 20 år gamle båndinterviews, og udgiverne vedgår, at det dengang var vanskeligt for dem at stille de rigtige spørgsmål. Desværre mangler derfor talrige sikre tidsangivelser og oplysninger om hele det vigtige illegale kontaktnet, der var det, der knyttede bevægelsen sammen. Hefterne illustrerer godt provinsbyens særlige forhold.

Foruden Lars Peter Sørensens bog om nedkastningerne omkring Silkeborg har forlaget Dixit i Them udgivet en smukt illustreret bog nemlig lægen i Gjedved, Ove Høegh-Guldbergs beretning om sit illegale arbejde. Bogen bygger på en beretning, der er nedskrevet kort efter krigen. Illustrationerne er forfatterens egne fotos både i farve og sort-hvid. En del af billederne er optaget illegalt under krigen. Der er tale om en velfortalt og helstøbt fremstilling af en illegals skæbne. Sammenlignet med bogen om A/S-gruppen fra Randers kan bogen bl.a. belyse de betydelige forskelle under hvilke de forskellige socialgrupper oplevede illegaliteten.

Heftet om Varde er af en særlig karakter. Ellen Bøgh Lundorf skrev allerede i sommermånederne 1945 en rapport over det illegale arbejde i byen, og 40 år senere kan forf. igen bygge på sit materiale fra dengang. Det giver den historiske oversigt en høj grad af troværdighed. Hefkets afsluttende principielle bemærkninger er et eksempel på de funderinger over besættelsestidens almindelige historie, som man ofte træffer på i denne type publikationer. Nogen sammenhæng med de specielle forhold i Varde etableres ikke.

A. S. Møllers beretning om sin tid som efterretningsofficer i Nordjylland er nok en personlig skildring, men den bygger tydeligt nok på oplevelser fra en skolet iagttager og skribent. Spionens hverdag med de små og store begivenheder fortælles uheorisk. Det der talte

i forbindelse med indsamlingen af oplysninger var det hårde, systematiske slid, f.eks. når der skulle sorteres og analyseres tyske feltpostnumre, en vigtig kilde til opklaring af hvilke afdelinger, der lå hvor og hvornår.

Pseudonymet Ebbe Holman betegner en gruppe journaliststuderende, der i perioden 1984–85 arbejdede med retsopgørets skæbne i Randers. Hensigten var at skabe en bog, der sprogligt og indholdsmæssigt kunne fængsles ned til 9-klasseniveau. De valgte »historier« fortæller om forskellige typer af »provincsbyforrædere« altså værnemageren, frikorpsmanden, OT-manden o.s.v. Det er imponerende, at holdet har haft held til at få kontakt til så mange, der har villet fortælle om deres personlige skæbne fra den forkerte side af retsopgøret. Illustrationerne er fortrinsvis hentet fra den by, hvor handlingerne udspilles. Desværre har man også indpasset en række mere dramatiske interneringsbilleder især fra hovedstaden, hvor lokale billeder manglede.

Bogen om Holsted kommune minder i strukturen om de »små« sjællandske publikationer og om Svendborgbogen. Det samme gælder bogen fra Skanderborg.

Peter Laursen: »Hvidstengruppen som Barner Andersen oplevede den« er tænkt som en skolebog, og der er da også udkommet en lærervejledning til den. Bogen indeholder referater af samtaler mellem elever og Barner Andersen ikke mindst om hans følelser i forbindelse med det illegale arbejde, retssagen og fængselsopholdet. Bogen gengiver igen en række af Hvidstensgruppens kendte breve.

Tre bøger af tilsyneladende helt forskellig karakter bindes sammen af det forhold, at der er tale om journalistiske bearbejdelser af tidligere publicerede avisartikler om lokal besættelsestidshistorie. De to første bøger har den force, at de er skrevet af forfattere, der har et personligt kendskab til begivenhederne.

H. Morell-Jørgensen var lokalredaktør i Hobro under krigen og kendte byen og dens mennesker ud og ind. Det illegale arbejde blev i Hobro sat igang under indflydelse fra Randers, og forf. fik selv en plads i arbejdet. Hele byens illegale virke under besættelsens beskrives ud fra denne plads; endog billedsi-

den præges heraf. Hobrobogen er et eksempel på, hvor vanskeligt det kan være for den enkelte at vurdere et lokalsamfunds historie, når man selv har haft en plads i den. A. Vejen Andersens Viborgsamling er et direkte optryk af episodiske artikler i en lokal ugeavis byggede på forskellige, ret tilfældige personers lokale beretninger fra de fem onde år. – Jørgen Toubro er lokalredaktør i Hadsund og har i den egenskab interesseret sig for besættelsestidens lokalhistorie. Han har skrevet en række avisartikler om meget forskellige emner. En del af materialet bygger direkte på andres undersøgelser af områdets historie. Bogen er teknisk set primitiv.

Sammenfatning

Den omfattende historieskrivning om besættelsestiden må vække til eftertanke. Der er tydeligt nok et behov for ny litteratur om emnet, ligesom der er forfattere, der har lyst til at skrive.

Ser man statistisk på de udkomne titler er der flere forhold, der falder i øjnene. Litteratur om hele landet herunder hjælpemidler er talmæssigt lavt placeret. Mere end tre fjerdedel af titlerne angår lokalhistoriske emner og af dem er to trediedele litteratur om jyske forhold. Den intense udgivervirksomhed i hovedlandet har sikkert sin baggrund i flere forhold. Det er en kendt sag, at den tidligere besættelsestidslitteratur især var præget af hovedstadens forhold, og der har derfor manglet lokal litteratur. Måske har områdets fremtrædende placering m.h.t. våbenmodtagelser og tæt jernbanesabotage også spillet en rolle.

Udgivelsesmønsteret for så vidt angår udgivere er langt mere sammensat. Egentlige forlag har udgivet 13 titler, mens museer tegner sig for 12 og arkiver kun for 4. Det er tydeligt, at museer med en solid udgivelsespraksis også har forstået at håndtere besættelsestiden. De lokalhistoriske arkiver står langt svagere vel sagtens p.g.a. kortere tradition for udgivelser.

Forfatterkredsen er også af interesse. En del af publikationerne er skrevet af personer, der selv erindrer eller deltog i periodens be-

givenheder. Deres fremstillinger adskiller sig ofte fra de fremstillinger, der skyldes yngre forfattere. Brudfladen mellem faghistorikeren og amatørhistorikeren forekommer egentlig ikke særlig iøjenfaldende, når det gælder de nye *undersøgelser*. De vægtigste publikationer er således skrevet af omhyggelige »amatører« der har haft flair for mindst et par af de væsentligste forudsætninger for historisk forskningsarbejde: Valget af et vedkommende emne, aktuelle problemstillinger og en grundig kildebehandling, hvor ikke mindst hovedkilderne forstås vejet frem for illustrerende kilder. Når det drejer sig om de øvrige *fremstillinger* mærkes forskellen mellem fagfolk og andre forståeligt nok tydeligere. Der er vanskeligheder med at knytte »sit« lokalområde til den almindelige udvikling, og ligger der ikke et egentligt forskningsarbejde bag indsatsen, vil man ofte se forbi de forhold, der knytter ens eget sted til omverdenen. Endelig ligger der utvivlsomt for den helt lokale forfatter en vanskelighed deri, at den publikation, man skrev, ofte var et bestillingsarbejde, hvortil der var knyttet bestemte forventninger. For kommende forfattere af denne sidste kategori fornemmes savnet af en moderne besættelsestidshistorie, hvor nye problemstillinger ikke mindst de lokale variationer, kunne præsenteres.

Litteraturfortegnelse

Følgende titler har været omtalt i den samlede anmeldelse. Udgiverne takkes for beredvilligt at have stillet eksemplarer til rådighed for mig tit på grundlag af meget små oplag. Endelig takkes Museet for Danmarks Frihedskamp for bistand i forbindelse med litteratursøgningen.

Hjælpebidler

- Bryld, Claus: Danmark 1940–45. Faglitteratur om besættelsen. Bibliotekscentralen Kbh. 1985. 22 s.
- Larsen, Steen Bille og Mogens Weittemeyer: Modstandsbevægelsen. En bibliografi. Litteratur om modstandsbevægelsens historie i Danmark udkommet 1945–1984. Det kgl. Bibliotek. Specialhjælpebidler 12. Det kgl. Bibliotek. Kbh. 1985. 65 s.

Undersøgelser

- Anthonisen, Bent Bågøe: Hanstholmfæstningen. Nordeuropas største fæstningsanlæg fra 2. verdenskrig. Bollerup Boghandels Forlag Ringkøbing 1985. 100 s.
- Den danske Brigade i Sverige 1943–1945. Den danske Brigadeforening Kbh. 1985. 60 s.
- Hvidtfeldt, Johan: Fra Kapitulationsdagene 1945. Wehrmachtbefehlshaber Dänemark Kriegstagebuch 20. april–26. maj 1945. Rigsarkivet. Studier og kilder 2. Kbh. 1985. 126 s.
- Høymark, Peter W.: Modstandesbevægelse og modbevægelse. Årsskrift for Frihedsmuseets Venner. Frihedsmuseets Venners Forlag. 1985. 123 s.
- Nissen, Ole Degn: Feltpolitidetachmentet 31. juli 1944–20. juni 1945. En dansk politienhed i Sverige og Danmark. Politihistorisk Selskab. Kbh. 1985. 31 s.
- Sørensen, Lars Peter: Distrikt 14. Om våbenmodtagegrupperne i Distrikt Silkeborg og deres aktiviteter 1944–1945. Dixit. Them 1984. 102 s.

Fremstillinger

- Andersen, Steen M. og Ebbe Kühle: Når Danmark atter er frit. Danmarks Radio. Kbh. 1985. 40 s.
- Derfor måtte vi sejre. – Modstandsbevægelsen i Grindsted, Give, Brande, Vejle, Herning og Silkeborg 1940–1945. Midtjysk Forlag. Silkeborg 1985. 164 s.
- Esbjerg og 2. Verdenskrig. Byhistorisk Arkiv og Esbjerg Museum. Esbjerg 1985. 36 s.
- 40 år efter – en hilsen fra Danmark til Sverige 1945–1985. Red. Simon Grabowski. Dagbladet Børsen. Kbh. 1985. 47 s.
- Horskjær, Jan: Silkeborg 1940–1945 – besat og befriet. Silkeborg Bogtrykkeris Forlag. Silkeborg 1984. 196 s.
- Hverdagen i Nordjylland under besættelsen. Bangsbomuseet. Frederikshavn 1985. 80 s.
- Hverdagen under besættelsen. Red. og tilrettelæggelse Ove H. Nielsen Maribo 1985. 55 s. Hertil: Lærervejledning til Hverdagen under besættelsen. Lolland-Falsters Stiftsmuseum. Maribo 1985. 23 s.
- Jensen, Verner: Frederikshavn under besættelsen – set med en deltagers øjne. Bangsbomuseet. Frederikshavn 1985. 143 s.
- Lukas: Aktive Modstandsfolk. A/S-Gruppen i Randers under besættelsen. Forlaget Lukas. Randers 1985. 100 s.
- Modstandsbevægelsen i Grenaa. Red. Børge Juul Jensen. PE2. Grenaa 1985. 119 s.
- Rasmussen, Alan Hjorth: Havet – en vej til frihed. Nordjyske fiskere i frihedskampen 1940–45. Nordsømuseum. Hirtshals 1985. 74 s.

Episodiske fremstillinger

- Andersen, A. Vejen: Viborg-egnen under anden verdenskrig. Bd. 2. Fonden Besættelsestidens Viborg. Viborg 1984. 104 s.
- DKP-Kolding: Kolding kæmper. En kavalkade af beretninger om modstandskampen i Kolding. Red. Erik Voss. Kolding Bogcafé's Forlag. Kolding 1985. 96 s.
- Eisen, Hans-Christian: Hverdagsliv og modstandskamp. Træk af Roskildes historie under besættelsen 1940-1945. Roskilde Museum. Roskilde 1985. 42 s.
- Flygtninge i 1945. Tekst af Else-Marie Boyhus. Tilrettelæggelse af Ove H. Nielsen. Lolland-Falsters Stiftsmuseum. Maribo 1985. 24 s.
- Holman, Ebbe: Førræder. Skæbner fra befrielsesdagene. Historien om danskerne der blev dømt af deres landsmænd. Forlaget Ålykke. Horsens 1985. 109 s.
- Holsted Kommune. Besættelsestiden. Bogtrykkergården I/S i samarbejde med Lokalhistorisk Arkiv for Holsted kommune. Holsted 1985. 71 s.
- Høegh-Guldberg, Ove: En familie under besættelsen. Dixit. Them 1985. 176 s.
- Hverdagen under besættelsen. Slangord. 2. rev. Lolland-Falsters Stiftsmuseum. Maribo 1985. 11 s.
- Jans, Svend: Besættelse - Befrielse - omkring 1940-45. Dragør kommunes Lokalhistoriske Arkiv. Dragør 1985. 27 s.
- Jansen, Henrik M.: Svendborg maj 1945. En mindebog. Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum bd. 16. Svendborg 1985. 60 s.
- Jørgensen, H. Morell: Hobro under besættelsen. Himmerlandsbanken. Hobro 1985. 143 s.
- Kjeldbæk, Esben: Modstandsbevægelsen på Stevns, Møn, i Vordingborg og på Lolland-Falster. Falsters Minder. Museet i Czarens Hus. Nykøbing F. 1985. 20 s.
- Laursen, Peter: Hvidsten-gruppen som Barner Andersen oplevede den. Forlaget Hellas. Hald 1984. 125 s.
- Lundberg, Knud: Odsherred i besættelsestiden. Dagbogsblade fra modstandsbevægelsen 1943-45. Eget forlag. Nykøbing Sj. 1985. 36 s.
- Lundorf, Ellen Bøgh: Historisk oversigt over modstandsbevægelsens arbejde i Varde 1940-1945. Varde kommune. Varde 1985. 48 s.
- Michelsen, F.: Næstved i besættelsestiden. Næstved kommune. Næstved 1985. 28 s.
- Møller, Aksel Smith: Beretning om Generalkommandoens Efterretningstjeneste Nordjyske Afsnit 1944/45. Bangbomuseet. Frederikshavn 1985. 116 s.
- N. S. Schmidt. Politimester i Vejle. Forlaget Humilitas. Vejle 1985.
- Skovrider Ebbe Løfting. Vejles første byleder. Forlaget Humilitas. Vejle 1985. 20 s.
- Politiet i Vejle under besættelsen. Foredrag af Otto Hanner. Forlaget Humilitas. Vejle 1985. 20 s.
- Toubro, Jørgen: Mariager fjord, 1940-45. Træk af besættelsestidens historie. PR-Information. Hadsund 1985. 124 s.
- Slangerup under besættelsen 1940-45. Historisk Forening for Slangerup Kommune hæfte nr. 10. Historisk Forenings Forlag. Slangerup 1985. 48 s.
- Særnummer 5. maj 1985. Ledøje-Smørum Historiske Forening og Arkiv. 28 s.
- Typer og Tryk. Red. Torben Bjerg Clausen. Dansk Typograf-Forbund. Kbh. afd. Kbh. 1985. 280 s.
- Under Krigen. Skanderborg 1940-45. Red. Ejvind Koch Pedersen og Leif Juul Pedersen. Skanderborg Museum 1985. 88 s.